

ИСТОРИЯ И ФИЛОСОФИЯ

Т. В. Арашкова, М. М. Мязга
г. Гомель, ГДУ імя Ф. Скарыны

ГІСТОРЫЯ МІЖНАРОДНЫХ АДНОСІН ПЕРШАЙ ПАЛОВЫ ХХ СТ. У ДАСЛЕДАВАННЯХ КАФЕДРЫ ЁСАЕГУЛЬНАЙ ГІСТОРЫІ ГДУ ІМЯ Ф. СКАРЫНЫ

1 верасня 1984 г. аднавіла сваю дзейнасць кафедра ўсеагульнай гісторыі Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Францыска Скарыны. У якасці аднаго з прыарытэтных напрамкаў навуковых даследаванняў кафедры аформілася гісторыя міжнародных адносін у Цэнтральнай і Усходняй Еўропе ў першай палове ХХ ст. Менавіта на гэтым навуковым кірунку выкладчыкамі кафедры за прайшоўшыя 30 гадоў сфарміравана значная гістарыяграфія. Тэматыка, звязаная з гісторыяй міжнародных адносін, знайшла адлюстраванне ў планах навуковай працы кафедры на працягу шэрагу пяцігодак [1, с. 2–3].

Яшчэ ў рамках сваёй кандыдацкай дысертацыі А. М. Бабков прыступіў да даследавання палітыку Германіі ў дачыненні Беларусі ў гады Першай сусветнай вайны. Працягваючы вывучэнне гэтай праблематыкі, ён устанавіў, што Германія ў сваіх акупацыйных планах дзяліла Беларусь на *дзве* зоны: паўночна-заходнюю, дзе меркавалася ўсталяванне доўгачасовага панавання, і цэнтральна-усходнюю, якая разглядалася як тэрыторыя часовай акупацыі. Асаблівасцю германскага акупацыйнага рэжыму з'яўлялася тое, што ён значна выходзіў за рамкі ваеннага часу і ў далейшым павінен быў стаць правобразам пасляваеннай палітыкі на падпарадкаваных Германіі тэрыторыях. Характарызуючы эканамічную палітыку Германіі, А. М. Бабкоў паказвае, што на тэрыторыі Беларусі нямецкая адміністрацыя захавала прадпрыемствы па перапрацоўцы сельскагаспадарчай сыравіны. Найбольшую цікавасць на беларускіх землях для немцаў у эканамічным плане ўяўляў лес. Асаблівасцю акупацыйнай палітыкі з'яўлялася стварэнне аўтаномнага грашовага звароту. А. М. Бабкоў лічыць, што германская акупацыйная палітыка мела і некаторыя станоўчыя бакі, звязаныя з праяўленнем навуковай цікавасці да Беларусі [2; 3].

Значную ўвагу выкладчыкі кафедры ўсеагульнай гісторыі надалі вывучэнню гісторыі міжнародных адносін у Цэнтральнай і Усходняй Еўропе ў перыяд станаўлення Версальскай сістэмы міжнародных адносін. У апошнія гады было апублікавана некалькі артыкулаў Р. Р. Лазько, ў якіх ён даследуе польска-савецкія адносіны ў перыяд Польска-савецкай вайны 1919–1920 гг. і месца ў іх Беларусі. Ён устаноўлена, што на мяжы 1918–1919 гг. савецкае кіраўніцтва ажыццявіла пераход ад палітыкі «экспарту рэвалюцыі» да палітыкі «мірнай перадышкі». У гэтым кантэксце ён разглядае працэс абвешчэння БССР, якая павінна была стаць сродкам забеспячэння «мірнай перадышкі» на польскім кірунку [4]. Другое абвешчэнне БССР летам 1920 г. Р. Р. Лазько звязвае з ходам Польска-савецкай вайны і вяртаннем савецкага кіраўніцтва да палітыкі «экспарту рэвалюцыі» [5].

Праблематыку польскай палітыкі ў дачыненні да Беларусі ў перыяд Польска-савецкай вайны 1919–1920 гг. разглядае ў шэрагу сваіх публікацый М. М. Мязга. Ён абгрунтаваны пункт гледжання, паводле якога польская палітычная эліта ва ўмовах узнёўлення незалежнасці Польшчы ўсведамляла немагчымасць узнёўлення граніц 1772 г. і гатовая была ў гэтым пытанні ісці на саступкі. Федэралісцкая канцэпцыя мела на ўвазе выпяцненне Расіі за гэтую лінію, але ўсё ж не прадугледжвала непасрэднага ўключэння ўсіх земляў былой Рэчы Паспалітай у склад новай Польшчы [6]. Таксама М. М. Мязга паказаў, што ідэя беларускай дзяржаўнасці не знаходзіла рэальнай падтрымкі ў правячых колах Польшчы, а федэралісцкая канцэпцыя, якая вылучалася Ю. Пілсудскім, насіла больш тактычны і прапагандысцкі характар [7].

Вывучэннем англійскай пазіцыі па пытаннях польскай экспансіі на ўсход у 1919–1920 гг. займаецца А. М. Дуброўка. Яна робіць выснову, што актыўнага ўмяшання ў польска-савецкія адносіны Вялікабрытанія не прадпрымала, а толькі сачыла за іх развіццём, час ад часу спрабуючы

ўносіць карэктыву ў гэты працэс, напрыклад, спрабавала выступіць пасярэднікам у мірным урэгуляванні савецка-польскага канфлікту. Англія асцерагалася моцнага тэрытарыяльнага пашырэння Польшчы, якое пацягнула б за сабой узмацненне французскага ўплыву ў дадзеным рэгіёне. У той жа час яна была зацікаўленая ў Савецкай Расіі як эканамічным партнёру, таму і праводзіла вельмі асцярожную палітыку ў сувязі з польска-савецкім канфліктам, у прыватнасці, у пытанні ўсходняй мяжы Польшчы. На Версальскай канферэнцыі ёй удалося дамагчыся прыняцця ў якасці ўсходняй мяжы Польшчы будучай «лініі Керзана», але ўжо праз некаторы час яна спакойна адрэагуе на новую граніцу, усталяваную Рыжскім мірам, хоць і не паспяшаецца з яе прызнаннем. А.М.Дуброўка робіць выснову, што Польшча была вымушаная лічыцца ў сваіх дзеяннях з Вялікабрытаніяй, з прычыны чаго ёй прыходзілася праводзіць больш асцярожную ўсходнюю палітыку [8; 9].

Міжнародныя адносіны ў Цэнтральнай і Усходняй Еўропе пасля Рыжскага дагавора досыць грунтоўна даследаваныя ў працах М. М. Мязгі. Ён устаноўлена, што ў рамках Версальскай сістэмы краіны рэгіёна займалі рознае становішча, што ў вырашальнай ступені вызначыла характар адносін паміж імі. У 1920-я гг. Рапальскі дагавор з'явіўся фактарам, які аказаў велізарны ўплыў на адносіны паміж Расіяй, Польшчай і Германіяй. Дадзены дагавор можна лічыць адным з першых удараў па Версальскай сістэме, бо ён дапамог падняццю на ногі двум магутным яе праціўнікам. М. М. Мязга прыйшоў да высновы, што Рапальскі дагавор стварыў дадатковыя праблемы ў польска-савецкіх адносінах, а таксама садзейнічаў росту рэваншызму ў Германіі ва ўсходнім кірунку [10].

У сваіх даследаваннях М. М. Мязга абгрунтоўвае пункт гледжання, паводле якога пасля падпісання Рыжскага дагавора ў савецка-польскіх адносінах захаваліся вострыя супярэчнасці. Да Польшчы адыйшлі тэрыторыі Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны. Савецкае кіраўніцтва лічыла гэтыя тэрытарыяльныя саступкі вынікам часовай слабасці і імкнулася да рэвізіі рыжскай мяжы, што наклала істотны адбітак на савецка-польскія адносіны ў міжваенны перыяд [11]. Дадзеным аўтарам у польска-савецкіх адносінах 1920-х гг. выяўленыя і іншыя істотныя праблемы. Да іх адносяцца выкананне арт. 7 Рыжскага дагавора аб правах нацыянальных меншасцяў. Ён прыйшоў да высновы, што Польшча ўжо першапачаткова не намервалася выконваць яго палажэнні, а савецкі ўрад не ставіў дадзеную праблему на першае месца ў адносінах з Польшчай, але перыядычна выкарыстоўваў яе для ціску на польскі ўрад. Адмоўна на адносіны паміж двума краінамі ўплывала праблема заключэння дагавора аб ненападзе, перамовы аб якім доўгі час не давалі станоўчага выніку. Польшча імкнулася зафіксаваць у ім свае інтэрасы ў Прыбалтыцы, што было абсалютна непрымальна для СССР. Савецкае кіраўніцтва вяло перамовы з Польшчай з аглядак на Германію і аддавала прыярытэт дасягненню дамовы з апошняй. У сваіх даследаваннях М. М. Мязга паказаў, што адмоўна ўплывала на адносіны паміж двума краінамі і праблема звароту ў Польшчу матэрыяльных каштоўнасцяў паводле Рыжскага дагавора [10].

Рашэнні Лакарнскай канферэнцыі, па меркаванні М. М. Мязгі, пазначылі збліжэнне Германіі з краінамі Захаду. Гэта ўскладніла германа-савецкія адносіны і стварала ўмовы для польска-савецкага збліжэння. Але названая магчымасць не была рэалізаваная, бо СССР па-ранейшаму аддаваў прыярытэт германскаму кірунку сваёй знешняй палітыкі. М. М. Мязга ўказвае на Маскоўскі 1925 г. і Асабліва Берлінскі 1926 г. савецка-германскія дагаворы як на падзеі, якія ўмацавалі Рапальскую сістэму. Пры гэтым ён адзначае, што ў савецка-германскіх адносінах у гадырапальскай палітыкі меліся і істотныя супярэчнасці. Яны звязаны перш за ўсё з імкненнем савецкага кіраўніцтва з дапамогай Камінтэрна экспартаваць рэвалюцыю ў Германію [10, с. 98].

Міжнародныя адносіны ў Цэнтральнай і Усходняй Еўропе ў 1930-я гг. доўгія гады з'яўляюцца прадметам глыбокіх даследаванняў Р.Р.Лазько. Ён лічыць, што Польшча, як абаронца Версальскай сістэмы, апынулася ў акружэнні двух сапернікаў дадзенай сістэмы – Германіі і СССР, якія ўтварылі для яе «геапалітычныя ціскі». Такое суседства прымушала Польшчу шукаць саюзнікаў, якімі сталі Румынія і Францыя. У 1930-я гг. асноўнай праблемай у адносінах паміж краінамі Цэнтральнай і Усходняй Еўропы стаў рост пагрозы новай сусветнай вайны з боку Германіі. СССР і Польшча абралі розныя шляхі процідзеяння ёй. СССР – стварэнне сістэмы калектыўнай бяспекі, Польшча – правядзенне палітыкі «раўнавагі» і стварэнне блока «міжмор'я». У сувязі з гэтым, лічыць Р.Р. Лазько, Польшча насцярожана паставілася да праекту Усходняга пакта, і абрала шлях збліжэння з фашызмскай Германіяй. Гэта прывяло да істотнага паражэння савецка-польскіх адносін. У сувязі з заключэннем СССР саюзных дагавораў з Францыяй і Чэхаславакіяй Польшча ўбачыла пагрозу аслаблення сваіх пазіцый у Еўропе і зрабіла выснову аб неабходнасці далейшага ўмацавання адносін з Германіяй, што было крайне нега-

тыўна ўспрынята савецкім кіраўніцтвам. Аўтар паказвае, што ў момант прапановы СССР і Францыі падпісаць Усходні пакт Польшча выступіла супраць яго ў саюзе з Германіяй. Але палітыка «раўнавагі» не дазволіла Польшчы вырвацца з «геапалітычных ціскоў» і прадухіліць вераснёўскую катастрофу 1939 г. [12]. Р.Р.Лазько ў сваіх даследаваннях адзначае, што ў міжваенны перыяд польская палітыка ў адносінах да Расіі грунтавалася і на ягелонскай ідэі [13].

Я. А. Броўкін у сваіх работах паказаў, што ва ўмовах распачаўшагася ў 1923 г. крызісу ў эканоміцы польскі ўрад звярнуўся да дапамогі амерыканскіх пазык і інвестыцый. ЗША займалі 2 месца ў экспарце польскіх тавараў, але для ЗША польскі рынак быў малаперспектыўным. Нягледзячы на залежнасць Польшчы ад амерыканскіх крэдытаў і пазык, яна здолела захаваць сваю прафранцузскую палітычную арыентацыю ў 1920-я гады [14].

Падрыхтоўку савецкіх войскаў да паходу на тэрыторыю Заходняй Беларусі прааналізаваў Д. М. Талочка. Ён паказаў, што савецкі ўрад загадзя пачаў праводзіць падрыхтоўчыя мерапрыемствы на беларускіх землях, рыхтуючыся да ўварвання ў Польшчу. Гэта аспрэчвае афіцыйную версію савецкага кіраўніцтва, паводле якой Чырвоная Армія ўступіла на тэрыторыю Польшчы толькі ў сувязі з распадам польскай дзяржавы [15].

Такім чынам, выкладчыкамі кафедры ўсеагульнай гісторыі выяўлены асаблівасці германскай акупацыйнай палітыкі на Беларусі ў час Першай сусветнай вайны. Яны ўстанавілі характэрныя рысы польскай і савецкай палітыкі на тэрыторыі Беларусі ў час Польска-савецкай вайны 1919–1920 гг., ахарактарызавалі ролю беларускага пытання ў польска-савецкіх адносінах у міжваенны час. У ходзе праведзеных даследаванняў паказана цесная ўзаема сувязь і ўзаемазалежнасць адносін паміж Расіяй, Польшчай і Германіяй у 1920–1930-я гады, выяўлена роля названых краін у Версальскай сістэме еўрапейскіх адносін, устаноўлены іх пазіцыі ва ўмовах наспявання і ўзнікнення Другой сусветнай вайны.

Спіс выкарыстаных крыніц

- 1 Отчет кафедры всеобщей истории о результатах научной и научно-производственной деятельности за 2010 г. // Кафедра всеобщей истории УО «ГГУ им. Ф. Скорины».
- 2 Бабков, А. М. Преемственность германских планов и политики в отношении Беларуси в период мировых войн / А. М. Бабков // Гомельщина в 1941 году : материалы историко-практ. конф., посвященной 65-летию начала Великой Отечественной войны. – Гомель, 2006. – С. 54–62.
- 3 Бабков, А. М. Германский оккупационный режим в Беларуси в Первую мировую войну / А. М. Бабков // Республика Беларусь. Энциклопедия. – Минск : Бел. энциклопедия, 2006. – Т. 3. – С. 9–11.
- 4 Лазько, Р. Р. Нацыянальная палітыка савецкай Расіі на службе сусветнай рэвалюцыі (па ідэалагічных дакументах 13 лістапада – 23 снежня 1918 г.) / Р. Р. Лазько // Известия Гомельского государственного университета имени Франциска Скорины. – 2010. – № 6. – С. 152–157.
- 5 Лазько, Р. Р. Расійскі атрад сусветнай рэвалюцыі ў час «перадышкі» 1918 г. / Р. Р. Лазько // Известия Гомельского государственного университета имени Франциска Скорины. – 2008. – № 4. – С. 53–59.
- 6 Мязга, М. М. Набыццё незалежнасці Польшчай у 1918 г. і пытанне аднаўлення ўсходніх граніц 1772 г. / М. М. Мязга // Беларусь і суседзі: шляхі фарміравання дзяржаўнасці, міждзяржаўныя і міжнацыянальныя адносіны : зборнік навуковых артыкулаў. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2014. – Вып. 3. – С. 57–62.
- 7 Мязга М. М. Пытанне беларускай дзяржаўнасці ў палітыцы Польшчы ў час польска-савецкай вайны 1919–1920 гадоў / М. М. Мязга // Беларусь і суседзі: шляхі фарміравання дзяржаўнасці, міжнацыянальныя і міждзяржаўныя адносіны : зборнік навуковых артыкулаў. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2013. – Вып. 2. – С. 59–66.
- 8 Дубровко, Е. Н. Польские территориальные претензии в Восточной Европе и политика Великобритании (конец 1918–1919 гг.) / Е. Н. Дубровко // Известия Гомельского государственного университета имени Франциска Скорины. – 2008. – № 4. – С. 7–17.
- 9 Дубровко, Е. Н. Проблема признания Рижской границы во внешней политике Великобритании осенью 1920 – весной 1922 г. / Е. Н. Дубровко // Białoruskie Zeszyty Historyczne. – Białystok, 2011. – № 35. – С. 109–118.
- 10 Мезга, Н. Н. В тисках Рапалло: германский фактор в польско-советских отношениях 1921–1926 годов / Н. Н. Мезга. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2014. – 198 с.
- 11 Мязга, М. М. Намаганні савецкай дыпламатыі па рэвізіі граніцы ўсталяванай Рыжскім дагаворам / М. М. Мязга // Białaruś w XX stuleciu w kręgu kultury i polityki ; pod red. Doroty Michaluk. – Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2007. – С. 355–373.
- 12 Лазько, Р. Р. Перад патопам. Еўрапейская палітыка Польшчы (1932–1939 гг.) / Р. Р. Лазько. – Мінск : БДУ, 2000. – 354 с.
- 13 Лазько, Р. Р. Ягелонская ідэя ў Польскай Рэспубліцы пасля Рыжскага міру / Р. Р. Лазько // БГЧ. – 1995. – № 3 – С. 25–37.

14 Бровкин, Е. А. Польско-американские отношения в 1924–1929 гг. / Е. А. Бровкин // Гістарычная навука і гістарычная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь: новыя канцэпцыі і падыходы : у 2 ч. – Мінск : Універсітэцкае, 1995. – Ч. 2. Сусветная гісторыя. – С. 163–168.

15 Толочко, Д. М. Советская Беларусь – тыловая база похода в Западную Беларусь в сентябре 1939 г. / Д. М. Толочко // Известия Гомельского государственного университета имени Франциска Скорины. – 2009. – № 4. – Ч. 1. – С. 158–162.